

Alingsås -

bland de första städerna i landet med bokhandel

I Alingsås fanns en boklåda redan 1763. Det är uppseendeväckande tidigt för att vara en liten stad i 1700-talets Sverige.

Jonas Alströmer hade med sitt manufakturverk under 1720-talet gjort Alingsås känt, placerat den lilla staden på Sveriges industriella karta och fått staden att växa i betydelse. Att det fanns en krets borgare, som var intresserade av böcker och läsning, är kanske mindre känt. Alingsås hade nära 1200 invånare 1760 och av rikets 102 städer fanns det bokhandel i elva. Alingsås var en av dessa elva städer. Det är minst sagt uppseendeväckande.

Rothoffs boklåda

Det var den initiativrike Lorens Wolter Rothoff, som 1763 fick Kungl. Kanslikollegiets tillstånd att driva en boklåda och där sälja "allehanda vackra böcker för skäligt pris". Namnet Rothoff lever kvar i namnet Rothoffskärr, en fastighet nära "Bruka" vid Vardsjön. Här ägde han mark, som han sannolikt odlade tobak på. Det ansågs av dåtiden som en samhällelig plikt att odla tobak, inte minst av anställda vid Alströmers manufakturverk.

Rothoff titulerades lektor. Han var lärare vid Schäferiskolan, han var ekonom, han var författare och en boksynt man. Han kom att erbjuda den läsintresserade kretsen av alingsåsare vackra böcker av olika slag och sitt eget "Hushållsmagasin" för fyra daler silvermynt och dessutom förgyllt och målat papper från den Turkiska pappersmaskinen vid manufakturverket. I tidningen Aftonbladet från den 10 februari 1877 berättas om tillverkningen av kullörta papperssorter i Alingsås. Tidigare trodde man att de tillverkats i Tyskland men så var inte alls fallet. Under sina år som bokhandlare gjorde Rothoff resor till Uddevalla, Vänersborg och Lidköping, där han slog upp sitt bokstånd och sålde "vackra böcker, till större delen svenska".

Han fanns också med på Larmässomarknaden i augusti i Alingsås. För att nå nya kunder annonserade han i Götheborgs Wecko-Lista men framgången blev inte den han hoppats på varför han lade ner sin boklåda 1768. Det var samma år som den store mannen Niclas Sahlgren tog honom i sin tjänst för att utöva tillsyn över egendomen Östad. Claes Al-

strömer anställde honom senare som intendent vid Östads Barnhus 1778.

Övriga städer med bokhandel

Vilka andra städer ute i landet hade bokhandel vid 1700-talets mitt? Jo, bokhandel fanns i Göteborg, Härnösand, Karlskrona, Linköping, Lund, Malmö, Norrköping, Stockholm, Uppsala och Västerås. Dessa städer jämte Alingsås utgjorde före 1764 landets kulturhärdar. I Göteborg fanns två bokhandlare och det kanske inte är så märkligt, storstad som staden var. Att Karlskrona hade bokhandel kan synas överraskande men staden, som grundades av Karl XI 1680, gjordes till residensstad för landshövdingen 1683. Vid 1700-talets mitt fanns mer än 10 000 invånare i Karlskrona och staden var därigenom rikets tredje stad och huvudbas för den svenska flottan. Befolkningen bestod till 2/3 av amiralitetets folk.

I Lund fanns ett brödraskap, som drev bokförsäljning redan på 1200-talet, långt innan Johann Gutenberg uppfann boktryckarkonsten, som gjorde det möjligt att mångfaldiga böcker i större upplagor. Lund hade inte mindre än fem bokhandlare under åren 1689 till 1761. Malmö och Norrköping hade var och en två bokhandlare under åren 1668 till 1754. Det kanske är märkligt att skolstaden och läro-

domsstaden Skara inte hade någon bokhandel förrän Sven Brisman öppnade en år 1818. Stiftsstaden Västerås med landets första gymnasium hade bokhandel från 1757 medan Växjö först 1812 kunde öppna sin bokhandel tack vare C. F. Berg.

I Stockholm och Uppsala

Stockholm hade boktryckare, som också handlade med böcker, i slutet av 1400-talet. Man brukar säga att den äldsta boklådan i Stockholm var den som Herman Sulken öppnade 1599. Henrik Keyser grundade 1600-talets största bokförlagsaffär. Han var både boktryckare, bokbindare och bokhandlare under åren 1633-1663. En man, som inte får glömmas bort, är naturligtvis Lars Salvius, en boksynt man och 1700-talets yppersta representant för svensk bokhandel. I Uppsala var det Paulus Grijjs, som startade det första boktryckeriet år 1510. Men någon obruten följd av bokhandlare kan man inte tala om

Fortsättning nästa sida

förrän efter 1700-talets mitt. En känd man var Magnus Swederus, som onekligen förde bokhandeln in på vägar som var värdiga en universitetsstad. Han var långt före sin tid genom annonsering och distribution av kataloger från 1770-talet.

Åttio år utan bokhandel

När Rothoff slutade med sin boklåda i Alingsås fanns ingen, som var villig att ta över den. Det var kanske så att efterfrågan minskade eller kanske försvann när många flydde staden efter det tragiska riksdagsbeslutet 1766, som över en natt förvandlade Alingsås till en obetydlighet bland industristäder. Alla de generösa lån, bidrag och privilegier, som Alingsås var så beroende av för sin existens drogs in av statsmakterna genom detta olycksaliga beslut. Många flydde staden när arbetstillfällena tröt och kanske också många av den läsintresserade kretsen flyttade till annan ort och annan verksamhet. Alingsås hade 829 invånare år 1805. Fyrtio år tidigare var antalet 1360. Det skulle dröja åttio år innan en ny bokhandel såg dagens ljus.

Bokhandeln vid Stora torget i Alingsås

Den bokhandel vid stora torget, som för en tid sedan kunde fira 150 år, har sin upprinnelse i den av Johan Albert Öhman öppnade bokhandeln den 26 oktober 1848. Han var folkskollärare och antogs som Svenska bokförläggarföreningens kommissionär samma år. Att vara kommissionsbokhandlare innebar då och även senare att förlagen levererade ett bestämt antal exemplar mot att bokhandeln returnerade icke försålda böcker inom en viss överenskommen tid. För att samordna kommissionärerna bildades Svenska bokförläggarföreningen år 1843. Syftet med den föreningen var helt enkelt att åstadkomma en effektiv distribution och lagerhållning av förlagens utgivning och dessutom att hålla fasta bokpriser. Denna tingens ordning varade i många år men upphörde 1970 till sorg för några och till glädje för andra.

Bokhandlare Öhman

Alingsås förste bokhandlare var alltså Johan Albert Öhman, en initiativrik och mångsidig och entusiastisk man. Efter avlagd folkskolläraryxamen i Skara 1848 fick han genast anställning som lärare vid Lancasterskolan i Alingsås (nuvarande Klockaregårdsskolan). Dessförinnan hade han tjänstgjort vid apoteket i Kalmar och överraskande nog också tillhört en teatergrupp. Att undervisa enligt Lancastermetoden innebar att äldre och kunniga elever, som kallades monitörer, fick undervisa yngre kamrater i små grupper. En enda lärare undervisade alla elever

i en enda stor sal med monitörerna till sin hjälp. Men Öhman var inte helt tillfreds med att endast undervisa. Han öppnade mycket snart en bokhandel och startade dessutom tillsammans med några av stadens herrar en förening för att höja allmänbildningen. Föreningen fick namnet Alingsås bildningsförening med kallades också "Bildningscirkeln". Själv höll Öhman föredrag i en rad olika ämnen, läste poesi och försåg föreningens bibliotek med böcker och tidskrifter, som flitigt utnyttjades av medlemmarna.

Men när intresset för poesiافتنار och föredrag började avta, tog Öhman initiativet till att framföra teaterstycken och vem kunde vara mer lämpad till det om inte den gamle skådespelaren Öhman. Men det hjälpte föga. Vid årsmötet i mars 1853 beslöt man att upplösa föreningen. I sin besvikelse lämnade Öhman staden 1854 och flyttade till Tunhem för ett liv som lärare. Men som den oroliga själ han var flyttade han snart till Göteborg och Mölndal, där han tjänstgjorde vid olika skolor fram till år 1872. Men ännu en gång skulle han byta yrke. De sista elva åren av sitt liv var han poststationsföreståndare i Mölndal och dessutom kommunalt mycket aktiv. Han gick ur tiden i maj 1883.

Norinder och Norelius

När Öhman lämnade Alingsås lämnade han också sin bokhandel. Men den övertogs 1854 av Carl Alfred Norinder, som egentligen var spannmålshandlare, men som i bokförsäljning såg en möjlighet att komplettera sin affärsverksamhet. Hans uppdrag i staden var osannolikt många. Han var rådman, ordförande i drätselkammaren, direktör i Sparbanken och styrelseledamot i Vänersborgsbanken och dessutom landstingsman. Han ägde och bebodde herrgården Mariedal. Svenska bokförläggarföreningen antog honom som sin kommissionär den 14 augusti 1858 men han ägnade inte många år åt bokförsäljning. Vid ett sammanträde med bokförläggarföreningen i september 1862 avsade han sig sitt kommissionärskap till förmån för skolläraren Anders Norelius. Den nye ägaren var präst, skollärare och missionsbokhandlare. Han prästvigdes 1847, tjänstgjorde som lärare vid Östads barnhus men tvingades avbryta sin lärarkarriär på grund av sjukdom och sökte sig därför annan lämplig syssla. Han öppnade då en missionsbokhandel i Öhmans lokal vid Stora torget år 1857. Från den 1 januari 1863 övertog han Norinders kommissionärskap. Norelii bokhandel blev nu stadens nya bokhandel.

I Alingsås Weckoblads första nummer den 7 januari 1865 annonserade Norelius om prenumerationer, som han kunde ombesörja, på en rad olika tidningar, som modetidningen Iduna och barntidningen Linea.

Alingsås - bland de första städerna i landet med bokhandel

Han gjorde också reklam för nya böcker som "Gustav III och franska hovet", "Om franska språkets uttal", "Dagsländor" samlade av författaren till Såpbubblor och "Svenska folkets sådant det lever vid elfwom på berg och i dalom". I tjugo år drev han sin bokhandel vid Stora torget. Oskar Lidén berättar i sin bok "Bilder från det gamla Alingsås" att Norelii bokhandel var något av en filial till läroverket. Här fick gossarna köpa sina skolböcker och sitt skrivmaterial och bokhandlaren själv hjälpte också, som den gamle lärare han var, eleverna med läxläsning. Detta hände på 1870- och 1880-talen då läroverkets lokaler fanns i Rådhuset.

Norelius dotter tar över

I april 1883 antog han sin dotter Anna Constantia, som då var 19 år, som sin delägare. Märkt av sjukdom orkade han inte fortsätta sitt arbete utan överlät alltmer av bokhandeln på sin dotter. Han avled i oktober 1883 och i november samma år antogs Anna som bokförläggar-föreningens kommissionär. Hon var nu ensam ägare av bokhandeln. I november gör hon reklam i Alingsås Weckoblad för allt vad bokhandeln hade att erbjuda. För den läsintresserade fanns sådant som "Hemmets gyllene bok", det vill säga Luthers yttrande över äktenskapet, föräldraståndet och hushållsståndet. Boken gavs ut med anledning av att det år 1883 var 400 år sedan Luther

föddes. I bokhandeln fanns också blomsterkort, parfymkort, visitkortsblanketter, textpennor och emaljerade stålpenor samt rundskriftspennor.

I Gustaf Bergmarks bok från småstaden Alingsås på 1880- och 1890-talen, berättar han om systrarna Norelius i bokhandeln på andra sidan torget. Gustaf Bergmarks far var nämligen borgmästare och hade sin bostad i Rådhuset, varifrån sonen Gustaf kunde ha uppsikt över flickorna i bokhandeln. Anna Constantia drev sedan bokhandel under namnet Norelii bokhandel i mer än 40 år. Tänk, ett helt liv i böckernas underbara värld. Mellan åren 1924 och 1954 var det O. E. Johansson, som fortsatt verksamheten och under åren 1954 till 1975 var det Hilding Esborn, som drev bokhandel under namnet Esborns bokhandel. Därefter övertog Ulf Rapp, som varit förste man i bokhandeln i tio år, rörelsen. Han utökade lokalerna och kunde nu erbjuda alingsåsarna ett brett sortiment av böcker och papper. Och nu är det Jenny Rapp, som med ungdomlig friskhet och entusiasm fortsätter arbetet med att stilla alingsåsarnas läslust.

Reseberättelse från 1937

Hur bokhandeln uppfattats och uppskattats av omvärlden kan Sten Selanders reseberättelse, från ett besök i Alingsås på sensommaren 1937, vara ett bra vittnesbörd om. Sten Selander var författare, botaniker, naturvän och ledamot av Svenska akademien. I sin artikel i Svenska Dagbladet den 1 september kan han inte nog prisa Alingsås och dess bokhandel. Så här skriver han: "visserligen har man slagit upp stora skyltfönster i de gula Karl Johanshusen vid torget, men vad betyder det när den förnämsta butiken heter Norelii bokhandel. Hur doftar inte namnet Norelii bokhandel av gammal sirlig kultur, av tider då böcker var något annat och något mer än bestsellers."

I dag heter bokhandeln "**Bokhandeln i Alingsås anno 1848**". Hur doftar inte det namnet av historia, bokhandlarkultur och av nya böcker, som öppnar våra ögon och sinnen för nya världar och nya värden och vidgar vår inre horisont!

Tack och lov för att det finns en bra bokhandel i Alingsås, borde alingsåsarna utbrista.

P. H. Rosenström

Conklin
RESERVOIRPENNAN
som håller ett helt liv

PROVA en här, och Ni blir säkerligen tillfredsställd

Vårt rikhaltiga lager av reservoirdpennor omsluter ett flertal andra kvalitetsmärken från 2: — till 38: — kr.

Gamla pennor repareras!

A. NORELII
BOKHANDEL EFTR.
ALINGSÅS TEL. 72

Annonsen är hämtad ur en Almanacka från Alingsås år 1935

Red. kommentar: Artikelförfattaren har tidigare varit mu-seichef i Alingsås och verksam som ordförande i Alingsås Hembygdsförening.